

Libertate și responsabilitate în Biserică*

Biserica este « *comunitatea celor care, prin puterea Duhului lui Hristos, înaintează către înviere și către plinătatea negrăită a **comuniunii desăvârșite** cu Hristos și cu toți cei ce cred în El* »¹.

Ortodoxia are o sensibilitate specială față de taina Sfintei Treimi. Pentru creștinul ortodox, Treimea este punctul de plecare și destinația ultimă a oricărei teologii și spiritualități, a oricărei antropologii și eclesiologii, a oricărei înțelegeri a lumii și a existenței.

Biserica este o icoană a Treimii; vine din Treime, este structurată după chipul Acesteia, înaintează către Ea. Comuniunea veșnică a Persoanelor divine distincte și deoființă constituie astfel temeiul, izvorul nesecat, modelul și puterea de a înainta spre comuniunea noastră veșnică cu Dumnezeu și cu ceilalți.

În această perspectivă, nu putem vorbi despre libertate și responsabilitate în Biserică fără a ne raporta la tema *comuniunii*, căci teologia eclesială ortodoxă este în esență o teologie a comuniunii la toate nivelurile vieții Bisericii, în care libertatea este percepută în relația concretă a omului cu Dumnezeu, cu aproapele și cu întreaga creație.

Libertatea este o trăsătură fundamentală a definiției omului ca ființă creată după chipul Dumnezeului personal, liber și suveran. Nu al unui dumnezeu singuratic, ci al Sfintei Treimi, « *structura supremei iubiri* »². În acest sens, libertatea are drept finalitate comuniunea de iubire cu Dumnezeu și cu ceilalți. De aceea, libertatea în natura sa cea mai autentică este **libertate în vederea**

* Cuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, rostită cu prilejul ceremoniei de primire a titlului de *Doctor Honoris Causa* al Institutului de Teologie Ortodoxă *Saint Serge* din Paris, 9 iulie 2009.

¹ D. Stăniloae, *Prière de Jésus et expérience du Saint-Esprit*, DDB, Paris, 1981, p. 118.

² D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, București, 1996, p. 195.

comuniunii. O astfel de dragoste este după asemănarea dragostei nesfârșite, este semnul participării noastre libere la Dumnezeu, prin har (cf. Rm 8, 35).

Persoanele Sfintei Treimi nu sunt libere pentru că s-ar separa sau s-ar izola unele de altele, ci dimpotrivă, pentru că sunt deplin deschise, sau transparente, unele față de celelalte și pentru că se pot cuprinde reciproc, păstrându-și totodată propria identitate.

Acesta este adevărul comuniunii de viață și iubire pe care Hristos ni l-a revelat, și doar acest Adevăr ne va face liberi : « *Adevărul vă va face liberi;... dacă Fiul vă va face liberi, liberi veți fi, într-adevăr* » (In 8, 32,36) ; « *stați deci tari în libertatea cu care Hristos ne-a făcut liberi... Fraților, ați fost chemați la libertate* » (Ga 5, 1,13; 4, 26,31; 1 Co 7, 22; 2 Co 3, 17). Libertatea omului se luminează așadar în lumina tainei Întrupării lui Hristos și a lucrării Sale mântuitoare, căci numai Fiul lui Dumnezeu făcut Om îl poate elibera pe om de păcat și de moarte și îi poate da puterea de a deveni fiu al lui Dumnezeu prin harul Duhului Sfânt.

Această experiență a libertății pe care Hristos o dăruiește omului se realizează întru Duhul Sfânt trimis în lume de către Fiul întrupat și de către Tatăl ceresc (cf. In 14, 26; 15, 26). Sfântul Pavel precizează în acest sens: « *Unde este Duhul Domnului, acolo este libertate* » (2 Co 3, 17).

Libertatea lui Hristos ca libertate a comuniunii este temeiul libertății creștinului. În acest sens, întreaga viață creștină este o luptă pentru libertate în măsura în care este efort de a îndeplini porunca iubirii față de Dumnezeu și față de aproapele, chiar și în condiții dificile. *Această libertate de a rămâne în comuniune cu Hristos în pofida piedicilor* constituie experiența apostolică cea mai profundă în materie de libertate : « *Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos? Necazul, sau strâmtorarea sau prigoana, sau foametea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau primejdia, sau sabia ? (...) Nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi, nici puterile, nici înălțimea, nici adâncul și nicio altă faptură nu va putea să ne despartă pe noi de*

dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru » (Rm 8, 35 și 38,39).

I. O eclesiologie a libertății în Duhul Sfânt

Lucrarea mântuirii, al cărei temei este Persoana divino-umană a lui Hristos, se împărtășește, prin Duhul Sfânt, în viața Bisericii, care este tocmai comuniunea oamenilor cu Dumnezeu și între ei, adică *koinonia* după chipul Sfintei Treimi (cf. In 17, 21).

Se ridică totuși o întrebare : în ce mod structurile unei Biserici ierarhizate pot oferi experiența libertății? Această întrebare este legată de modul în care este înțeleasă Biserica și este definită libertatea. Fără a intra în dialectica conflictuală care opune instituția evenimentului, structura profetismului, stabilitatea dinamismului, să spunem doar că *dacă Biserica este înțeleasă în termeni de autoritate și de putere, atunci libertatea în Biserică se definește în raport cu această autoritate; dar dacă Biserica este în primul rând spiritualitate, adică este viața Duhului Sfânt împărtășită oamenilor, libertatea este tocmai această experiență a Duhului Sfânt, căci « unde este Duhul Domnului, acolo este libertatea » (2 Co 3, 17) și prin urmare nu mai trebuie început cu problema libertății în Biserică, ci cu Biserica ca libertate.*

Mai mulți teologi ortodocși au stăruit asupra faptului că, din punct de vedere creștin, libertatea nu poate fi definită în raport cu o autoritate exterioară, căci un asemenea demers duce la concluzia *« mai multă autoritate, mai puțină libertate »*, și astfel singura libertate posibilă rămâne libertatea opoziției, a revoltei și a separării.

Acest principiu este însă cel al lumii căzute. *« L'Eglise, scrie A. Schmemmann, n'est pas une combinaison d'autorité et de liberté, d'une autorité limitée et d'une liberté limitée, une combinaison qui, si on la garde, pervertit par abus les deux côtés. L'Eglise n'est pas autorité, et c'est pourquoi il n'y a pas de liberté dans l'Eglise, mais l'Eglise elle-même est liberté, et seule l'Eglise est*

liberté. (...) c'est par le fait d'entrer dans le mystère de l'Eglise qu'on peut la comprendre comme mystère de liberté. L'ecclésiologie est, en effet, le point de départ d'une théologie de la liberté »³. Totuși, este aceasta în măsura în care nu și neglijează latura pnevmatologică, căci Duhul Sfânt este izvorul, conținutul însuși și împlinirea acestei libertăți care este Biserica⁴.

Viața Bisericii ca și comuniune în Duhul Sfânt este fundamentală pentru experiența libertății, căci « *sans la manifestation de l'Esprit Saint, sans la communion avec Lui, Dieu devient, en effet, autorité, l'autorité de toutes les autorités, et c'est pourquoi il n'y aura pas d'autre liberté que celle de la révolte, la liberté de Kirillov (du roman "Les Frères Karamazov"). Et sans l'Esprit Saint, non seulement Dieu, mais, en fait, toute la réalité, tout ce qui existe devient aussi "autorité" : un ordre externe, objectif, contraignant, le "monde de l'objectivation" qui répugne à Berdiaev. La vérité peut devenir autorité, de même que la justice, l'ordre, l'égalité, etc. et en effet, toutes ces "valeurs" sont autorités dans ce monde déchu, y compris la liberté elle-même : un principe de choisir et de différer vide et dépourvu de sens, un "droit" qui ne conduit nulle part.*

Cependant c'est la "fonction" de l'Esprit Saint d'abolir toute autorité ou plutôt de la transcender, et Il fait cela (...) en manifestant **l'intériorité** de tout ce qui existe, en rétablissant et en transformant « l'objet' » en "sujet" (le ça en tu, selon l'expression de Martin Buber). Et Il fait cela non pas de l'extérieur comme "sanction" ou "garantie", ni comme "autorité", mais de « l'intérieur », parce que Lui-même est « l'intériorité » de tout ce qui existe, la vie de la vie, le don de l'Etre. (...) **Il ne nous est pas "extérieur", mais Il est en nous, comme lumière, amour et vérité, comme notre communion avec tout** »⁵.

Un alt teolog ortodox, patriarhul Ignatie IV al Antiohiei, subliniază la rândul său importanța prezenței și lucrării Duhului Sfânt în Biserică : « *El*

³ Alexander Schmemmann, *Church, World, Mission*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, 1979, p. 184-185

⁴ Cf. *Ibidem*, p. 187

⁵ *Ibidem*, p. 187-188

*(Duhul Sfânt) este Prezența lui Dumnezeu-cu-noi, "împreună cu duhul nostru" (Rm 8,16); fără El, Dumnezeu este departe, Hristos Se află în trecut, Evanghelia e literă moartă, Biserica o simplă organizație, **autoritatea o dominație**, misiunea este propagandă, cultul o evocare și atitudinea creștină o morală de rob. În El, însă, într-o sinergie indisociabilă, cosmosul este înălțat și geme în durerile facerii Împărăției, omul se află în luptă împotriva "trupului", Hristos Cel Înviat este aici, Evanghelia este putere de viață, Biserica înseamnă comuniunea treimică, autoritatea este o slujire eliberatoare, misiunea este o Cincizecime, Liturghia memorial și anticipare, lucrarea omului este îndumnezeită »⁶.*

Din acest citat, reiese faptul că lipsa de permeabilitate față de Duhul sau lipsa de comuniune cu El este motivul pentru care autoritatea devine dominație iar structurile eclesiale, al căror scop este cel de a manifesta comuniunea de iubire, devin piedici în fața unei adevărate libertăți în vederea comuniunii. Biserica este ea însăși libertate, în calitatea sa de loc în care omul se eliberează de păcat - manifestat ca separare egoistă de Dumnezeu și de aproapele – dar și de teama morții, căci Biserica este libertate fiind pregătirea omului pentru înviere și viața veșnică.

II. Libertate și responsabilitate la nivelul structurilor eclesiale⁷

Domnul nostru Iisus Hristos ne-a prevenit El Însuși asupra pericolului permanent al infiltrării duhului lumii căzute în relațiile eclesiale: « *Regii neamurilor domnesc peste ele și cei ce le stăpânesc se numesc binefăcători. Dar între voi să nu fie astfel, ci cel mai mare dintre voi să fie ca cel mai tânăr și căpetenia ca acela ce slujește* » (Lc 22, 25).

Ca structuri călăuzite de harul dumnezeiesc al Sfintei Treimi, structurile eclesiale trebuie deci să fie structuri de comuniune și de slujire. Cu alte cuvinte,

⁶ *La Résurrection et l'homme d'aujourd'hui*, Paris, DDB, 1981, p. 36-37

⁷ A se vedea deasemenea studiul nostru « *Eglise, mystère de communion et de liberté dans un monde marqué par le péché et la finitude* », în revista *Unité Chrétienne* (Lyon), nr. 80, (1985), pp. 40-88.

scopul principal al diferitelor structuri și slujiri ale Bisericii nu este să asigure o ordine de tip juridic, constrângătoare, nici măcar unitatea de tip pur formal, ci mai curând armonia în rugăciune și dragoste frățească și prin aceasta unitatea adevărată, care este comuniune ca dăruire de sine reciprocă, reflectare a dăruirii de sine reciproce existente între Persoanele Treimii (*«ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte întru Mine și Eu întru Tine»* (In 17, 21). *Și în această dăruire de sine reciprocă în viața Bisericii se împlinește libertatea, iar ierarhia responsabilităților sau diferitele slujiri în misiunea eclesială își exprimă adevărata natură și finalitate.*

Această dăruire de sine reciprocă în viața duhovnicească și diaconală sau socială a Bisericii face să strălucească prezența sfințitoare a Duhului lui Hristos în mădularele Bisericii, oricare ar fi slujirea sau poziția acestora în Biserică. Aceasta explică de ce hirotonia celor care sunt chemați la răspunderi importante în Biserica Ortodoxă nu se face niciodată înafara Sfintei Liturghii euharistice care, prin lucrarea Duhului Sfânt, actualizează dragostea jertfelnică a lui Hristos în viața lumii pentru a împărtăși celor care primesc Sfânta Euharistie *puterea spirituală de a se dărui și ei unii celorlalți prin rugăciune și slujirea carității.* Într-adevăr, Liturghia euharistică este totodată rugăciunea supremă a Bisericii, rugăciune de mulțumire, și comuniunea supremă în care se manifestă adevărata natură a Bisericii, adică libertatea în și pentru comuniune, tocmai pentru că este rugăciunea tuturor, a unora pentru ceilalți, și lucrarea comună a unei comunități, care, în întregime, într-o unitate de nedespărțit a preoției sacramentale și a preoției universale, se dăruiește deplin în duh Domnului și aduce ofranda darurilor euharistice ca *pars pro toto* a întregii creații și pentru întreaga creație, pentru a primi, prin lucrarea Duhului, dăruirea deplină a lui Hristos Însuși. La hirotonie, cel hirotonit, adică preotul, este încredințat comunității și comunitatea părintelui său duhovnicesc, păstorului său care, așa cum spune o rugăciune de la hirotonie, va fi răspunzător de Trupul Euharistic și de această comunitate care

este Trupul tainic al lui Hristos. Astfel, libertatea sfințită de euharistie este libertatea de a fi răspunzător de mântuirea celorlalți și de a-i sluji.

III. Unitatea de credință și libertatea în misiunea pastorală la nivel panortodox

Autocefalia unei Biserici locale este și totodată o expresie a concepției ortodoxe despre libertate în comuniune, adică libertatea Bisericilor locale unele față de celelalte. O Biserică autocefală (*autos + kephalè*) este o Biserică care are propria sa conducere, care se conduce singură. Ortodoxia este alcătuită astăzi din mai multe Biserici autocefale surori, egale între ele, *unite între ele prin aceeași credință, aceeași viață sacramentală și aceleași structuri canonice, dar libere unele față de celelalte în ceea ce privește alegerea și hirotonia episcopilor, administrația, pastorația, relațiile cu statul și cu societatea, etc.*

Cu toate acestea, recunoașterea autocefaliei trebuie să fie confirmarea unei libertăți obținute nu prin ruptură ci printr-un acord care nu desființează comuniunea sacramentală euharistică.

În ce constă **libertatea pe care o implică autocefalia** unei Biserici locale? Iată câteva aspecte : libertatea de a avea propriul sinod de episcopi, sinod care reprezintă singura autoritate canonică; libertatea de a-și alege întâistătorul fără a fi nevoie de confirmare din partea unei autorități bisericesti exterioare; libertatea de a-și alege proprii episcopi și de a-i hirotoni; libertatea de a convoca sinoade sau adunări bisericesti care să privească comunitățile aflate în jurisdicția sa; libertatea de a formula și de a promulga decrete și rânduieli bisericesti cu valabilitate locală, dar în concordanță cu canoanele Ortodoxiei universale; libertatea de a crea instanțe canonice sau tribunale eclesiastice; libertatea de a sfinți Sfântul și Marele Mir folosit în Taina Mirungerii; libertatea de a canoniza sfinți locali; libertatea de a alcătui noi cântări liturgice, etc.; libertatea de a întreține legături frățesti cu alte Biserici autocefale sau de a purta un dialog cu alte confesiuni creștine și cu autoritățile civile ale țării sau ale regiunii, etc.

Autocefalia nu trebuie însă interpretată ca fiind libertatea statelor independente și suverane, căci ea implică totodată *răspunderea de a păstra unitatea de credință, de a respecta și de a asculta celelalte Biserici-surori și de a se interesa de viața și mărturia comună a întregii Ortodoxii*. Conferințele panortodoxe din ultimele decenii s-au străduit să sublinieze tocmai această *responsabilitate comună a Bisericilor autocefale*, care, uneori, din rațiuni istorice, au tendința de a se închide în sine. Patriarhia ecumenică de la Constantinopol, care, după schisma de la 1054 survenită între Roma și Constantinopol, ocupă locul de *primus inter pares*, contribuie la organizarea conferințelor panortodoxe și la pregătirea unui Sinod panortodox. În zilele noastre, principala problemă care se pune în diaspora ortodoxă sau mai curând în Ortodoxia apuseană este aceasta : cum să se găsească soluții și modalități pentru ca libertatea diferitelor jurisdicții ale Bisericilor autocefale să slujească o unitate practică mai concretă și o cooperare frățească mai dinamică.

În orice caz, autocefalia ca recunoaștere a libertății diferitelor Biserici locale aflate în comuniune sacramentală nu poate fi redusă la o dimensiune pur juridică, deoarece libertatea are și o profundă semnificație spirituală eclesială : ea exprimă libertatea creștină în comuniunea Bisericilor. Să amintim aici **canonul 8 al celui de-al III-lea Sinod ecumenic** (Efes, 431), care apăra autocefalia Bisericii Ciprului în fața ingerințelor episcopilor din Antiohia în hirotonia episcopilor din această Biserică în care ei nu aveau jurisdicție. Acest canon precizează că în relațiile dintre Biserici trebuie *"evitat să se introducă trufia puterii lumești sub pretextul lucrărilor sacerdotale, și aceasta de teamă de a nu pierde pe nesimțite, puțin câte puțin, libertatea pe care Domnul nostru Iisus Hristos, Eliberatorul tuturor oamenilor, ne-a dăruit-o prin propriul Său sânge "*.

În căutarea unității văzute a creștinilor, este așadar important să se aibă în vedere o eclesiologie a comuniunii unde exigența unității să fie legată de cea a unei libertăți care exprimă adevărata comuniune frățească.

În această direcție trebuie să înainteze dialogul Ortodoxiei cu alte Biserici, pentru a exprima o comuniune în care este loc atât pentru o întâietate de slujire cât și pentru o adevărată colegialitate sinodală, o comuniune în care să se afirme și *responsabilitatea și libertatea Bisericilor-surori*, pentru ca lumea să creadă că trăim prin dumnezeiasca Comuniune treimică. *"On peut appliquer à l'Eglise, scribe teologul ortodox Alexandre Schmemmann, par analogie, la théologie triadologique. De même que les trois Hypostases de la Sainte Trinité ne divisent pas la nature divine, chacune d'elles la possédant entièrement et en vivant, ainsi la nature de l'Eglise-Corps du Christ n'est pas divisée par la multiplicité des Eglises. Mais de même que les Personnes divines se "dénombrant" - selon l'expression de saint Basile le Grand - ainsi se "dénombrant" les Eglises et il y a parmi elles une hiérarchie. Dans cette hiérarchie il y a une première Eglise et un premier évêque. Cette hiérarchie ne diminue pas les Eglises, ne les subordonnant pas l'une à l'autre, elle est seulement destinée à faire vivre chaque Eglise de toutes et toutes de chacune, car c'est cette vie de toutes en chacune et de chacune en toutes qui est le mystère du Corps du Christ, de la plénitude qui emplit tout en tout"*⁸.

Concluzie

Secularizarea societății contemporane, care se manifestă fie ca ostilitate față de Biserică, fie ca indiferență față de Evanghelie, ne obligă să redescoperim sensul profund al libertății și al responsabilității creștine și să facem din Biserică un promotor al adevăratei libertăți, cea care construiește comuniunea și lucrează pentru reconciliere într-o lume marcată de conflicte și dezbinare.

Fiind în această lume dar nu din această lume, Biserica trebuie să se roage și să lucreze pentru a-l elibera pe omul păcătos de egoismul său, de temerile și

⁸ « La notion de primauté dans l'Eglise orthodoxe », în N. Affanasieff et autres, *La primauté de Pierre dans l'Eglise orthodoxe*, Neuchâtel et Paris, 1960, p. 143

de agresivitatea sa, tocmai pentru că viața omenească nu se poate împlini decât în solidaritate și în dragoste frățească.

Liberté et responsabilité dans l'Eglise*

L'Eglise est « *la communauté de ceux qui avancent, par la puissance de l'Esprit du Christ, vers la résurrection et vers la plénitude indicible de la communion parfaite avec le Christ et avec tous ceux qui croient en Lui* »¹.

L'Orthodoxie est particulièrement sensible au mystère de la Trinité. Pour le chrétien orthodoxe, la Trinité est le point de départ et la destination finale de toute théologie et spiritualité, de toute anthropologie et ecclésiologie, de toute compréhension du monde et de l'existence.

L'Eglise est une icône de la Trinité ; elle vient de la Trinité, est structurée à son image, va vers elle. La communion éternelle des Personnes divines distinctes et consubstantielles constitue ainsi le fondement, la source infinie, la puissance et le modèle pour notre communion progressive éternelle avec Dieu et avec les autres.

Dans cette perspective, parler de la liberté et de la responsabilité dans l'Eglise n'est pas possible sans se rapporter au thème de la *communion*, car la théologie ecclésiale orthodoxe est foncièrement une théologie de communion à tous les niveaux de la vie de l'Eglise et où la liberté est perçue dans la relation concrète de l'homme à Dieu, à son prochain et à la création.

La liberté humaine est un trait fondamental de la définition de l'homme en tant qu'être créé à l'image du Dieu personnel, libre et souverain. Non pas d'un dieu solitaire, mais de la Très Sainte Trinité, « *la structure de l'amour suprême* »². En ce sens, la liberté a pour finalité la communion d'amour avec

* Allocution de Sa Béatitude Daniel, le Patriarche de l'Eglise Orthodoxe Roumaine, soutenue lors de la cérémonie de remise du titre *Doctor Honoris Causa* de l'Institut de Théologie Orthodoxe *Saint Serge* à Paris, le 9 juillet 2009.

¹ D. Staniloaë, *Prière de Jésus et expérience du Saint-Esprit*, DDB, Paris, 1981, p. 118.

² D. Staniloaë, *Théologie dogmatique orthodoxe* (en roumain), vol. I, Bucarest, 1996, p. 195.

Dieu et avec les autres. C'est pourquoi la liberté dans sa nature la plus authentique est **liberté en vue de la communion**. Un tel amour est la ressemblance d'un amour infini, il est le signe de notre participation libre à Dieu, par la grâce (cf. Rm 8, 35).

Les Personnes de la Sainte Trinité ne sont pas libres parce qu'Elles se séparent ou s'isolent les unes des autres, mais, au contraire, parce qu'Elles sont totalement ouvertes ou transparentes les unes aux autres et parce qu'Elles peuvent se contenir réciproquement, tout en gardant chacune son identité propre.

C'est cette vérité de communion de vie et d'amour que le Christ a révélée, et c'est cette Vérité seule qui nous fait libres : « *La vérité vous fera libres;... si le Fils vous affranchit, vous serez réellement libres* » (Jn 8, 32,36) ; « *c'est pour que nous restions libres que le Christ nous a libérés... Frères, vous avez été appelés à la liberté* » (Ga 5, 1,13; 4, 26,31; 1 Co 7, 22; 2 Co 3, 17). La liberté de l'homme s'éclaircit donc à la lumière du mystère de l'Incarnation du Christ et de son œuvre salvatrice, car seul le Fils de Dieu devenu Homme peut libérer l'homme du péché et de la mort et peut lui donner le pouvoir de devenir fils de Dieu par la grâce de l'Esprit Saint.

Cette expérience de la liberté que le Christ donne à l'homme se fait en l'Esprit Saint envoyé dans le monde par le Fils incarné et par son Père céleste (cf. Jn 14, 26; 15, 26). Saint Paul précise à ce sujet : « *Là où est l'Esprit du Seigneur, là est la liberté* » (2 Co 3, 17).

La liberté du Christ en tant que liberté de communion est la source qui fortifie la liberté du chrétien. Dans ce sens, toute la vie chrétienne est combat pour la liberté dans la mesure où elle est effort d'accomplir le commandement de l'amour envers Dieu et envers le prochain, même au milieu des difficultés incessantes. *Cette liberté de garder la communion avec le Christ en dépit des obstacles*, constitue l'expérience apostolique la plus profonde en matière de liberté : « *Qui nous séparera de l'amour du Christ? Sera-ce la tribulation, ou l'angoisse, ou la persécution, ou la faim, ou la nudité, ou le péril, ou l'épée ? (...)*

Ni la mort, ni la vie, ni les anges, ni les dominations, ni les choses présentes, ni les choses à venir, ni les puissances, ni la hauteur, ni la profondeur, ni aucune créature ne pourra nous séparer de l'amour de Dieu manifesté en Jésus-Christ notre Seigneur » (Rm 8, 35 et 38,39).

I. Une ecclésiologie de liberté dans l'Esprit Saint

L'œuvre du salut, dont le fondement est la Personne divino-humaine du Christ, est communiquée, par l'Esprit Saint, dans la vie de l'Eglise, qui est précisément la communion des humains avec Dieu et entre eux-mêmes, c'est-à-dire la *koinonia* selon l'image de la Sainte Trinité (cf. Jn 17, 21).

Il reste cependant la question : comment les structures d'une Eglise hiérarchisée peuvent-elles offrir l'expérience de la liberté? Cette question est liée à la manière dont on comprend l'Eglise et dont on définit la liberté. Sans entrer dans la dialectique conflictuelle qui oppose institution et événement, structure et prophétisme, stabilité et dynamisme, disons seulement que *si l'Eglise est comprise en termes d'autorité et de pouvoir, alors la liberté dans l'Eglise se définit par rapport à cette autorité; mais si l'Eglise est d'abord spiritualité, c'est-à-dire elle est la vie de l'Esprit Saint communiquée aux hommes, la liberté est justement cette expérience de l'Esprit Saint, car « là où est l'Esprit du Seigneur, là est la liberté » (2 Co 3, 17) et par conséquent il ne faut plus commencer avec la question de la liberté dans l'Eglise, mais avec l'Eglise en tant que liberté.*

Plusieurs théologiens orthodoxes ont insisté sur le fait que du point de vue chrétien, la liberté ne peut être définie par rapport à une autorité externe, car une telle démarche aboutit à la conclusion « *plus d'autorité, moins de liberté* », et, donc, la seule liberté possible est la liberté de l'opposition, de la révolte et de la séparation.

Ce principe est cependant celui du monde déchu. « *L'Eglise, écrit A. Schmemmann, n'est pas une combinaison d'autorité et de liberté, d'une autorité limitée et d'une liberté limitée, une combinaison qui, si on la garde, pervertit par*

abus les deux côtés. L'Eglise n'est pas autorité, et c'est pourquoi il n'y a pas de liberté dans l'Eglise, mais l'Eglise elle-même est liberté, et seule l'Eglise est liberté. (...) c'est par le fait d'entrer dans le mystère de l'Eglise qu'on peut la comprendre comme mystère de liberté. L'ecclésiologie est, en effet, le point de départ d'une théologie de la liberté »³. Elle l'est cependant seulement dans la mesure où elle ne néglige pas son côté pneumatologique, car l'Esprit Saint est la source, le contenu même et l'accomplissement de cette liberté qui est l'Eglise⁴.

La vie de l'Eglise en tant que communion dans l'Esprit Saint est fondamentale pour l'expérience de la liberté, car « *sans la manifestation de l'Esprit Saint, sans la communion avec Lui, Dieu devient, en effet, autorité, l'autorité de toutes les autorités, et c'est pourquoi il n'y aura pas d'autre liberté que celle de la révolte, la liberté de Kirillov (du roman "Les Frères Karamazov"). Et sans l'Esprit Saint, non seulement Dieu, mais, en fait, toute la réalité, tout ce qui existe devient aussi "autorité" : un ordre externe, objectif, contraignant, le "monde de l'objectivation" qui répugne à Berdiaev. La vérité peut devenir autorité, de même que la justice, l'ordre, l'égalité, etc. et en effet, toutes ces "valeurs" sont autorités dans ce monde déchu, y compris la liberté elle-même : un principe de choisir et de différer vide et dépourvu de sens, un "droit" qui ne conduit nulle part.*

Cependant c'est la "fonction" de l'Esprit Saint d'abolir toute autorité ou plutôt de la transcender, et Il fait cela (...) en manifestant l'intériorité de tout ce qui existe, en rétablissant et en transformant « l'objet' » en "sujet" (le ça en tu, selon l'expression de Martin Buber). Et Il fait cela non pas de l'extérieur comme "sanction" ou "garantie", ni comme "autorité", mais de « l'intérieur », parce que Lui-même est « l'intériorité » de tout ce qui existe, la vie de la vie, le don de

³ Alexander Schmemmann, *Church, World, Mission*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, 1979, p. 184-185

⁴ Cf. *Ibidem*, p. 187

l'Etre. (...) Il ne nous est pas "extérieur", mais Il est en nous, comme lumière, amour et vérité, comme notre communion avec tout »⁵.

Un autre théologien orthodoxe, le patriarche Ignace IV d'Antioche souligne aussi l'importance de la présence et de l'œuvre de l'Esprit Saint dans l'Eglise : « *Il (l'Esprit Saint) est la Présence de Dieu-avec-nous, "joint à notre esprit" (Rm 8,16); sans Lui, Dieu est loin, le Christ est dans le passé, l'Evangile est une lettre morte, l'Eglise une simple organisation, l'autorité une domination, la mission, de la propagande, le culte, une évocation et l'agir chrétien une morale d'esclave. Mais, en Lui et dans une synergie indissociable, le cosmos est soulevé et gémit dans l'enfantement du Royaume, l'homme est en lutte contre "la chair", le Christ ressuscité est là, l'Evangile est une puissance de vie, l'Eglise signifie la Communion trinitaire, l'autorité est un service libérateur, la mission est une Pentecôte, la liturgie est mémorial et anticipation, l'agir humain est déifié »⁶.*

Il ressort de cette citation que c'est l'imperméabilité à l'Esprit Saint ou le manque de communion avec Lui qui fait que l'autorité devient une domination et que les structures ecclésiales, dont la finalité est de manifester la communion d'amour, deviennent des structures qui font obstacle à une véritable liberté pour la communion. L'Eglise est elle-même liberté en tant que lieu où l'homme se libère du péché manifesté comme séparation égoïste de Dieu et du prochain, mais aussi se libère-t-il de l'angoisse de la mort, car l'Eglise est liberté en tant que préparation de l'homme pour la résurrection et la vie éternelle.

II. Liberté et responsabilité au niveau des structures ecclésiales⁷

Le Seigneur Jésus-Christ Lui-même a mis en garde contre le danger permanent de l'infiltration de l'esprit du monde déchu dans les relations

⁵ *Ibidem*, p. 187-188

⁶ *La Résurrection et l'homme d'aujourd'hui*, Paris, DDB, 1981, p. 36-37

⁷ Voir aussi notre étude « Eglise, mystère de communion et de liberté dans un monde marqué par le péché et la finitude », dans la revue *Unité Chrétienne* (Lyon), n° 80, (1985), pp. 40-88.

ecclésiales : « *Les rois dominent sur les peuples et ceux qui ont sur eux le pouvoir sont appelés bienfaiteurs. Qu'il n'en soit pas ainsi pour vous; mais qui de vous est plus grand, qu'il soit comme inférieur, et que celui qui est le chef soit comme celui qui sert* » (Lc 22, 25).

En tant que structures guidées par la grâce divine de la Sainte Trinité, les structures ecclésiales doivent donc être structures de communion et de service. En d'autres mots, les différentes structures et ministères de l'Eglise n'ont pas pour but principal d'assurer un ordre de type juridique contraignant, ni même l'unité de type purement formel, mais plutôt l'harmonie dans la prière et dans la charité et par là l'unité authentique qui est communion en tant que don de soi réciproque, reflet du don de soi réciproque qui existe entre les Personnes de la Trinité (« *qu'ils soient un, comme nous sommes un* » (Jn 17, 21). *Et c'est dans ce don de soi réciproque dans la vie de l'Eglise que s'accomplit la liberté et que la hiérarchie des responsabilités ou les différents ministères dans la mission ecclésiale expriment leur véritable nature et finalité.*

Ce don de soi réciproque dans la vie spirituelle et diaconale ou sociale de l'Eglise fait rayonner la présence sanctifiante de l'Esprit du Christ dans les membres de l'Eglise indépendamment de leur ministère ou de leur position dans l'Eglise. Cela explique pourquoi l'ordination de ceux qui sont appelés à des responsabilités très importantes dans l'Eglise orthodoxe ne se fait jamais en dehors de la Divine Liturgie eucharistique qui, par l'action de l'Esprit Saint, actualise l'amour sacrificiel du Christ pour la vie du monde, afin de communiquer, à ceux qui reçoivent l'Eucharistie, *la force spirituelle de se donner eux aussi les uns aux autres à travers la prière et le service de la charité.*

En effet, la Liturgie eucharistique est, en même temps, la prière suprême de l'Eglise, en tant qu'action de grâce, et la communion suprême où se manifeste la véritable nature de l'Eglise, c'est-à-dire liberté dans et pour la communion, justement parce qu'elle est la prière de tous, des uns pour les autres, et l'œuvre commune d'une communauté qui tout entière, dans une unité indivisible du

sacerdoce sacramentel et du sacerdoce universel, se donne spirituellement totalement à Dieu et offre les dons eucharistiques comme *pars pro toto* de toute la création et pour toute la création, afin de recevoir par l'action de l'Esprit Saint le don total du Christ Lui-même. Lors de l'ordination, l'homme ordonné, c'est-à-dire le prêtre, est confié à la communauté et la communauté à son père spirituel ou pasteur, lequel, comme le dit une prière de l'ordination, sera responsable du Corps eucharistique et de cette communauté qui est le Corps mystique du Christ. Ainsi, la liberté sanctifiée par l'Eucharistie est la liberté d'être responsable pour le salut des autres et liberté de se mettre au service des autres.

III. Unité dans la foi et liberté dans la mission pastorale au niveau panorthodoxe

L'autocéphalie d'une Eglise locale est aussi une expression de la compréhension orthodoxe de la liberté dans la communion, c'est-à-dire la liberté des Eglises locales les unes par rapport aux autres. Une Eglise autocéphale (*autos + kephalè*) est une Eglise qui a sa propre direction, qui se gouverne elle-même. L'Orthodoxie se compose aujourd'hui de plusieurs Eglises autocéphales soeurs, égales entre elles, *unies les unes aux autres par la même foi, la même vie sacramentelle et par les mêmes structures canoniques, mais libres les unes par rapport aux autres quant à l'élection et la consécration des évêques, l'administration, la pastorale, les relations avec l'Etat et la société, etc.*

Cependant, la reconnaissance de l'autocéphalie doit être la confirmation d'une liberté obtenue non pas par la rupture, mais par l'accord qui ne brise pas la communion sacramentelle eucharistique.

En quoi consiste **la liberté qu'implique l'autocéphalie** d'une Eglise locale? En voici quelques aspects : la liberté d'avoir son propre synode des évêques, synode qui est sa seule autorité canonique; la liberté d'élire son propre primat sans besoin d'être confirmé par une autorité ecclésiastique extérieure; la liberté d'élire ses propres évêques et de les consacrer; la liberté de convoquer des

synodes ou des assemblées ecclésiastiques qui concernent les communautés de sa juridiction; la liberté de formuler et de promulguer des décrets et des règles ecclésiastiques à valabilité locale, mais en concordance avec les canons de l'Orthodoxie universelle; la liberté de créer des instances canoniques ou des tribunaux ecclésiastiques; la liberté de consacrer le Saint Chrême (Myron) utilisé pour le Sacrement de Chrismation (Confirmation); la liberté de canoniser des saints locaux; la liberté de composer de nouveaux cantiques liturgiques, etc.; la liberté d'entretenir des relations fraternelles avec d'autres Eglises autocéphales ou de dialoguer avec d'autres confessions chrétiennes, et avec les autorités civiles du pays ou de la région, etc.

Cependant l'autocéphalie ne doit pas être interprétée comme étant la liberté des Etats indépendants et souverains, car elle implique aussi *la responsabilité de garder l'unité de la foi, de respecter et d'écouter les autres Eglises-soeurs et de s'intéresser à la vie et au témoignage commun de l'Orthodoxie tout entière*. Les conférences panorthodoxes des dernières décennies sont un effort pour souligner justement *cette responsabilité commune des Eglises autocéphales*, qui parfois, pour des raisons historiques, ont eu tendance à se replier sur elles-mêmes. Le Patriarcat oecuménique de Constantinople, qui, au sein de l'Orthodoxie, occupe, depuis le schisme de 1054 survenu entre Rome et Constantinople, la place de *primus inter pares*, contribue à l'organisation des conférences panorthodoxes et à la préparation d'un Concile panorthodoxe. De nos jours, la question majeure qui se pose dans la diaspora orthodoxe ou plutôt dans l'Orthodoxie occidentale est justement celle-ci : comment trouver des solutions et des moyens pour que la liberté de différentes juridictions des Eglises autocéphales se mette au service d'une unité pratique plus concrète et d'une coopération fraternelle plus dynamique.

En tout cas, l'autocéphalie en tant que reconnaissance de la liberté des différentes Eglises locales qui se trouvent en communion sacramentelle ne peut être réduite à une dimension purement juridique, car la liberté a aussi une

profonde signification spirituelle ecclésiale : elle exprime la liberté chrétienne dans la communion des Eglises. Il faut rappeler ici le **8e canon du IIIe Concile oecuménique** (Ephèse, 431), qui défendait l'autocéphalie de l'Eglise de Chypre face aux ingérences des évêques d'Antioche dans la consécration des évêques de cette Eglise où ils n'avaient pas de juridiction. Ce canon précise que dans les relations entre les Eglises, il faut *"éviter d'introduire l'orgueil de la puissance du monde sous le prétexte d'actions sacerdotales, et cela de crainte de perdre d'une manière imperceptible, peu à peu, la liberté que notre Seigneur Jésus-Christ, le Libérateur de tous les hommes, nous a donnée par son propre sang"*.

Dans la recherche de l'unité visible des chrétiens, il est donc important d'envisager une ecclésiologie de communion où l'exigence d'unité doit être liée à celle d'une liberté qui exprime une véritable communion fraternelle.

C'est dans ce sens que doit avancer le dialogue de l'Orthodoxie avec d'autres Eglises, afin d'exprimer une communion dans laquelle il y a de la place tant pour une primauté de service que pour une véritable collégialité synodale, une communion où s'affirment *à la fois la responsabilité et la liberté des Eglises-soeurs*, afin que le monde croie que nous vivons de la divine Communion trinitaire. *"On peut appliquer à l'Eglise, écrit le théologien orthodoxe Alexandre Schmemmann, par analogie, la théologie triadologique. De même que les trois Hypostases de la Sainte Trinité ne divisent pas la nature divine, chacune d'elles la possédant entièrement et en vivant, ainsi la nature de l'Eglise-Corps du Christ n'est pas divisée par la multiplicité des Eglises. Mais de même que les Personnes divines se "dénombrant" - selon l'expression de saint Basile le Grand - ainsi se "dénombrant" les Eglises et il y a parmi elles une hiérarchie. Dans cette hiérarchie il y a une première Eglise et un premier évêque. Cette hiérarchie ne diminue pas les Eglises, ne les subordonnant pas l'une à l'autre, elle est seulement destinée à faire vivre chaque Eglise de toutes et toutes de chacune, car c'est cette vie de toutes en*

chacune et de chacune en toutes qui est le mystère du Corps du Christ, de la plénitude qui emplit tout en tout''⁸.

En guise de conclusion

La sécularisation de la société contemporaine, qui se manifeste soit comme hostilité à l'Eglise, soit comme indifférence à l'Evangile, nous oblige à redécouvrir le sens profond de la liberté et de la responsabilité chrétienne et à faire de l'Eglise un promoteur de la vraie liberté, celle qui construit la communion et travaille pour la réconciliation dans un monde marqué par les conflits et les divisions.

Etant dans ce monde, mais pas de ce monde, l'Eglise doit prier et agir pour libérer l'homme pécheur de son égoïsme, de ses peurs, de son agressivité, justement parce que la vie humaine ne peut s'accomplir que dans la solidarité et dans la charité.

⁸ « La notion de primauté dans l'Eglise orthodoxe », dans N. Affanasieff et autres, *La primauté de Pierre dans l'Eglise orthodoxe*, Neuchâtel et Paris, 1960, p. 143